

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ժառողջ ՆՊԱԾԻՆ 1709—1909

(Վրացերէն տալարան Զ. Ծիծինաձէի 1709—1909), Թիֆլիս
1909

Մեզ ուղարկած է վերոյիշեալ վերնագրով մի գրքով, նուիրուած վրացերէն տառերի ու տալարանի պատմութեան: Հեղինակը, վրացերէն ժողովրդական զանազան բրօշիւրների հրատարակիչ, կամեցել է տալ գլխաւորապէս վրաց տալարանների ժամանակագրական համառօտ պատմութիւնը, բայց և տեղ տեղ աւելացրել է էջմիածնում և Թիֆլիսում զանազան ժամանակ բացուած հայ տալարանների մասին խիստ կցկտուր և ըստ մեծի մասին անհիշտ տեղեկութիւններ:

Հայ տալարանների մասին պ. Ծիծինաձէի գրածներէր ամենախոշոր սխալն այն է, որ Սիմէոն կաթողիկոսի 1767 թուին էջմիածնում բացած հայ տալարանը անուանում է «առաջին հայ տալարանը» զուցէ պարոնը ցանկացել է ասել, որ «առաջին հայ տալարանն էր Կովկասում» կամ Հայաստանում, քանի որ հայ տալարանների պատմութիւնը յետադարձ ընթացքով հասնում է մինչև 1512 թուականը, և թերեւս աւելի էլ վաղ, որ յայտնի չէ եղել վրացի բանասէրին:

Այնուհետև գրքովի մէջ մտնում են անթիւ սխալներ. օրինակ՝ յայտնի է, որ Վենետիկի Մխիթարեան միաբանութիւնը ունի հրատարակութիւններ ոչ միայն հայերէն լեզուով, այլ և ուրիշ շատ լեզուներով, մինչև իսկ Նարեկացու յայտնի «Հաւատով խոստովանիմն» ու պատարագին ասուող «Որ օրհնես զայնոսիկ» հռչակաւոր աղօթքը տպած ունին 25 և 50 լեզուներով, այդ նոյն վենետիկցիք 1850-ական թուականներին մի քանի եկեղեցական գրքեր էլ տպեցին վրացերէն լեզուով գլխաւորապէս Ախալցխայի վրացախօս հայկաթովիկների համար, բայց պ. Ծի-

հինաձեն մոլորութեան մէջ է ընկնում, ասելով թէ Վենետիկում 1850 թուին վրացի կաթողիկե եկեղեցականները անկախ տպարան բաց արին և վրացերէն գրքեր տպեցին:

Հեղինակը վրաց տպարան է անուանում այն բոլոր հայ տպարանները, ուր ի միջի այլոց ունեցել են վրացերէն տառեր և վրացերէն մի երկու գրքով տպագրել: Այնպիսի հայ տպարաններ եղել են հարիւրաւոր, որոնց չէ կարելի ի հարկէ բուն վրաց տպարան անուանել:

Անհիմն տեղեկութիւններ է հաղորդում հեղինակը և վրացերէն լրագրի սկզբնաւորութեան մասին. չունենալով ձեռքի տակ հնագոյն վրացերէն լրագիրը և հաստատ էլ չգիտենալով նորա սկզբնաւորութեան ժամանակը՝ նա ասում է, թէ Հայազգի Տէր Դաւիթ Յովհաննիսեանը իւր ազգական Պօղոս Յովհաննիսեանի հետ միասին 1782 թուին սկսեցին վրացերէն գրքեր տպել, ի միջի այլոց տպեցին իրանց տպարանի պատմութիւնը. «այս գիրքը, գրում է ձիճիւնաձէն, լրագրի կերպարանք է կրում», և, ուրեմն հալած իւղի նման ընդունում է, որ նա է վրաց առաջին լրագիրը:

Մինչև անգամ հեղինակը չէ տեսել այդ հրատարակութիւնը և թոյլ է տալիս իրան ասէկօսէների հիման վերայ ըստ կամս գունաւորումներ տալ պատմական գէպքերին. նա ասում է, ՚հինաւորաց մարդկանցից լսել է, որ այդպիսի հրատարակութիւնը «լէպօրտի» (рапортъ, ծանուցում) վերնադիրն է եղել կրելիս: Պատմութիւնը ասէկօսէների վրայ չէ կարող հիմնուել:

Թուականների մէջ աններելի սխալներ կան. օրինակ 1709 թուի փոխարէն 1909 է (եր. 4) և այլն. և առհասարակ 36 մանրատառ էջերից բաղկացած թուականներով և մանր տեղեկութիւններով լի այս գրքովը որքան էլ համակրելի մի ձեռնարկութիւն է և գովելի հեղինակի փոյթը այդ մասին, լիքն է պատմական և ժամանադրական սխալներով և չէ կարող գիտական այն արժէքը ունենալ, ինչ որ ցանկալի էր: